

Archeologisch bureauonderzoek voor de Kaai te Veere, gemeente Veere.

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

Archeologisch bureauonderzoek voor de Kaai te Veere, gemeente Veere.

Walcherse Archeologische Briefrapporten 8
WAD-Projectcode VEVE-014-002

Auteur

B.H.F.M. Meijlink & B. Silkens

Afbeeldingen

WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door

Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-44-8

Domburg, 2014

Omslag

Veere op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer. Bron: Zeeuws Archief.

© Walcherse Archeologische Dienst, februari 2014

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

1 Administratieve gegevens	4
2 Inleiding	5
2.1 Aanleiding van het onderzoek	
2.2 Ligging van het onderzoeksgebied	
2.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik	
2.4 Doel van het onderzoek	
2.5 Werkwijze	
3 Geologie en bodem	8
3 Historisch kader	10
4 Archeologie en specifieke verwachting	13
4.1 Onderzoeksgeschiedenis	
4.2 Bekende archeologische en historische waarden	
4.3 Specifieke verwachting plangebied	
5 Onderzoeksvragen en aanbevelingen	20
5.1 Inleiding	
5.2 Onderzoeksvragen	
5.3 Conclusies en aanbevelingen	
Literatuur	22

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Bureauonderzoek
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Veere
Plaats:	Veere
Toponiem:	Kaai
Centrumcoördinaten:	35744/397024
Oppervlakte plangebied:	ca. 5000 m ²
Kaartblad:	48B
CIS-code. Archis II:	60350
Opdrachtgever:	Gemeente Veere Dhr. H. van de Zande Postbus 1000 4357 ZV Domburg 0118-555444
Bevoegd gezag:	Gemeente Middelburg Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Postbus 6000 4330 LA Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	niet van toepassing
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-44-8

1. Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De afdeling Openbare Ruimte (OpRu) van de gemeente Veere is bezig met de voorbereiding van de herinrichting van de Kaai van de stad Veere.

De afdeling OpRu heeft in het kader van de planvorming aan de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) gevraagd om een inventarisatie van de aanwezige archeologische waarden in het plangebied. Onderdeel van de inventarisatie vormt ook de inschatting in hoeverre de voorgenomen werkzaamheden een bedreiging vormen voor de aanwezige archeologische resten. En hoewel de bedreigingen bij de huidige plannen lijken mee te vallen, zien de WAD en het Zeeuws Archief een goede kans en gelegenheid om bij deze werken een grote kenniswinst te boeken over de geschiedenis van de stad Veere.

In deze rapportage geeft de Walcherse Archeologische Dienst een overzicht van deelgebieden van het plangebied de Kaai, waar in de ondergrond substantiële archeologische resten zijn te verwachten. Ook wordt ingegaan in hoeverre de plannen van de herinrichting de verwachte archeologische resten zullen raken.

De inventarisatie is opgesteld in samenwerking met Peter Blom van het Zeeuws Archief en vooral gebaseerd op het boek Veere, van vissersdorp tot vestingstad van T. Polderman en P. Blom.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het plangebied bevindt zich in het centrum van Veere, langs de haven. Het plangebied heeft een totale oppervlakte van ongeveer 10.000 m² (fig. 1).

1.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik

Het terrein is momenteel grotendeels bestraat. In dit stadium van de planontwikkeling is er alleen sprake van verwijdering van de huidige bestrating en het aanbrengen van een nieuwe bestrating. In een eerder stadium was ook sprake van de aanleg van een nieuw riool in het zuidwestelijke deel van de Kaai, maar dit vormt op het moment van dit

advies geen onderdeel meer van de plannen.

1.4 Doel van het onderzoek

Het inventariserend booronderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren en in 2008 werd herzien. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven in het kader van de archeologische monumentenzorg naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De doelstelling van het Walchers beleid is bijgevolg in eerste plaats het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ).

Het plangebied ligt binnen de historische kern van Veere. Binnen deze terreinen geldt een vrijstelling voor archeologisch onderzoek alleen voor bodemingrepen die kleiner zijn dan 30 m² en die niet dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld/ straatniveau. De geplande bodemingrepen in het plangebied/ onderzoeksgebied zullen in diepte vermoedelijk beperkt blijven. Lokaal zou wel diepere verstoring op kunnen treden door o.a. kabels- en leidingen.

Dit onderzoek heeft tot doel een verwachtingsmodel op te stellen voor de aanwezigheid en de mate van conservering van archeologische waarden in het onderzoeksgebied. De resultaten van dit onderzoek en het verwachtingsmodel liggen aan de basis van de besluitvorming omtrent eventuele vervolgstappen binnen het archeologische onderzoeksproces, die voorafgaand aan of gelijktijdig met de voorgenomen bodemingrepen moeten worden genomen.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

- *Zijn er verschillende fasen te herkennen in de kadewerken? Wat is de datering hiervan?*
- *Hoe zijn de kadewerken opgebouwd doorheen de tijd?*
- *Wat is de aard van de bebouwing, het voormalige*

gebruik ervan en is er een fasering aan te geven.

- Kan er iets gezegd worden over de sociale status, werk- en leefgewoonten van de voormalige bewoners en/of gebruikers?

Voor dit onderzoek is een Plan van Aanpak opgesteld. Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.3.

1.5 Werkwijze

De hier gepresenteerde rapportage focust op de resultaten van het uitgevoerde bureauonderzoek.

Ten behoeve van het archeologisch onderzoek zijn door de Walcherse Archeologische Dienst de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)

- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en waarnemingen)
- NedBrowser gemeente Veere (topografie, kadastragegevens en luchtfoto's)
- Geoweb/CHS (Cultuurhistorisch Hoofdstructuur Provincie Zeeland) (historische kaarten, luchtfoto's)
- Google Earth
- Luchtfotografische documentatie 1974 (SCEZ)
- Zeeuws Archief (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Zeeuwse Bibliotheek (fotobank)
- Zeeuws Archeologisch Archief (aanvullende archeologische gegevens)
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Oude kaarten

- Jacob van Deventer (1550)
- Visscher-Romankaart (1678)
- Topografische Kaart van de Hattinga's (1750)
- Kadastrale kaart van Walcheren (Kuijper 1852)
- Kadastrale kaart van Walcheren (1875)
- Bonnebladen (1930)

Aardwetenschappelijke kaarten

- Rijks Geologische Dienst (RGD). Geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren, Haarlem: 1972, Tweede druk 1997.
- Rijks Geologische Dienst (RGD). Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren, Haarlem: 1972, Tweede druk 1997.
- Rijks Geologische Dienst (RGD). Paleogeografische kaarten van Zeeland, Holocene, 1:500000, Haarlem: 1996.
- Rijks Geologische Dienst (RGD). Geologische kaarten van Zeeland, Holocene, 1:250000, Haarlem: 1996.
- Bennema, Ir. J. en Dr. Ir. K. van der Meer. De Bodemkartering van Nederland, deel XII, De Bodemkartering van Walcheren. Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, Directie van de Landbouw, Stichting voor Bodemkartering, 's-Gravenhage: 1952.

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

2. Geologie en bodem

Tot voor kort hanteerde men in Nederland een geologisch model, opgesteld in de jaren '60 van de vorige eeuw. De laatste jaren is er, door toename van sedimentologische kennis een grote omwenteling gekomen in de benaming van lithostratigrafische begrippen die in dit model gebruikt werden. Benamingen als 'Afzettingen van Calais' en 'Afzettingen van Duinkerke' raakten in de loop der tijd gekoppeld met een specifieke periode, een koppeling die in het geheel niet strookt met de realiteit. In werkelijkheid bleken de statische afzettingen een zeer dynamisch gebeuren dat regionaal grote verschillen kent in datering. Er werd dan ook gekozen de oude benamingen terzijde te schuiven en nieuwe, meer neutrale begrippen te gaan hanteren. De afzettingen van Calais vallen nu onder het Laagpakket van Wormer en de afzettingen van Duinkerke onder het Laagpakket van Walcheren (Weerts2006).

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) ligt de oude kern van Veere in een zone met code Na7 (laagpakket van Walcheren en

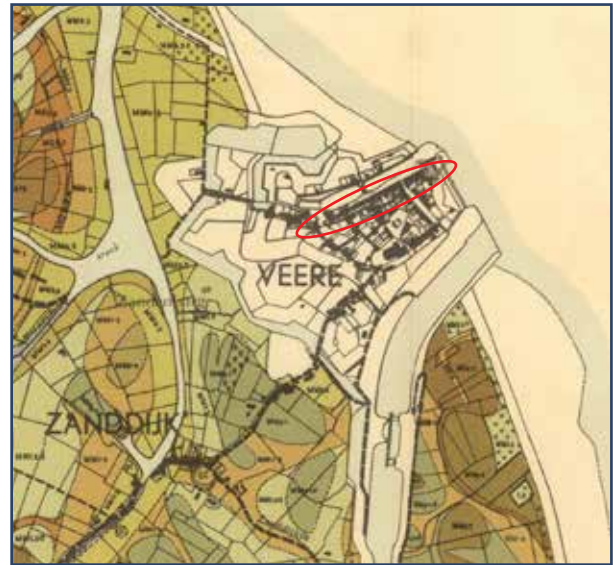

Fig. 3 Bodemkaart van Bennema & Van der Meer 1952; de licht bruine tinten geven kreekafzettingen weer, de donkerbruine en donkerbruin-groene tinten kom- of poelafzettingen. De oude kern werd niet gekarteerd. Het plangebied is rood omkaderd weergegeven.

Wormer met inschakelingen van Hollandveen. Daaronder bevindt zich Pleistoceen dekzand.)

De bodemkaart van Bennema en Van der Meer duidt de onmiddellijke omgeving van de kern van Veere aan als zone MMt, jonge kreekgronden (fig. 3).

Grondwater zit volgens de kaart van Alterra overal op niveau VI (40/80 - >120 cm onder maaiveld). Enkel twee smalle zones ten noorden van Veere zitten op niveau II en III.

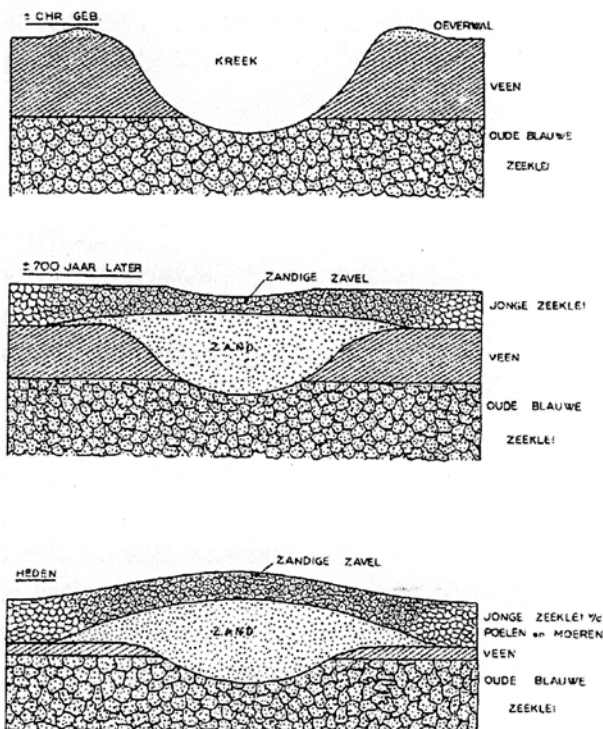

Fig. 2 De vorming van een kreekrug. Bron: Rijkstuinbouwconsulentschap, 1951.

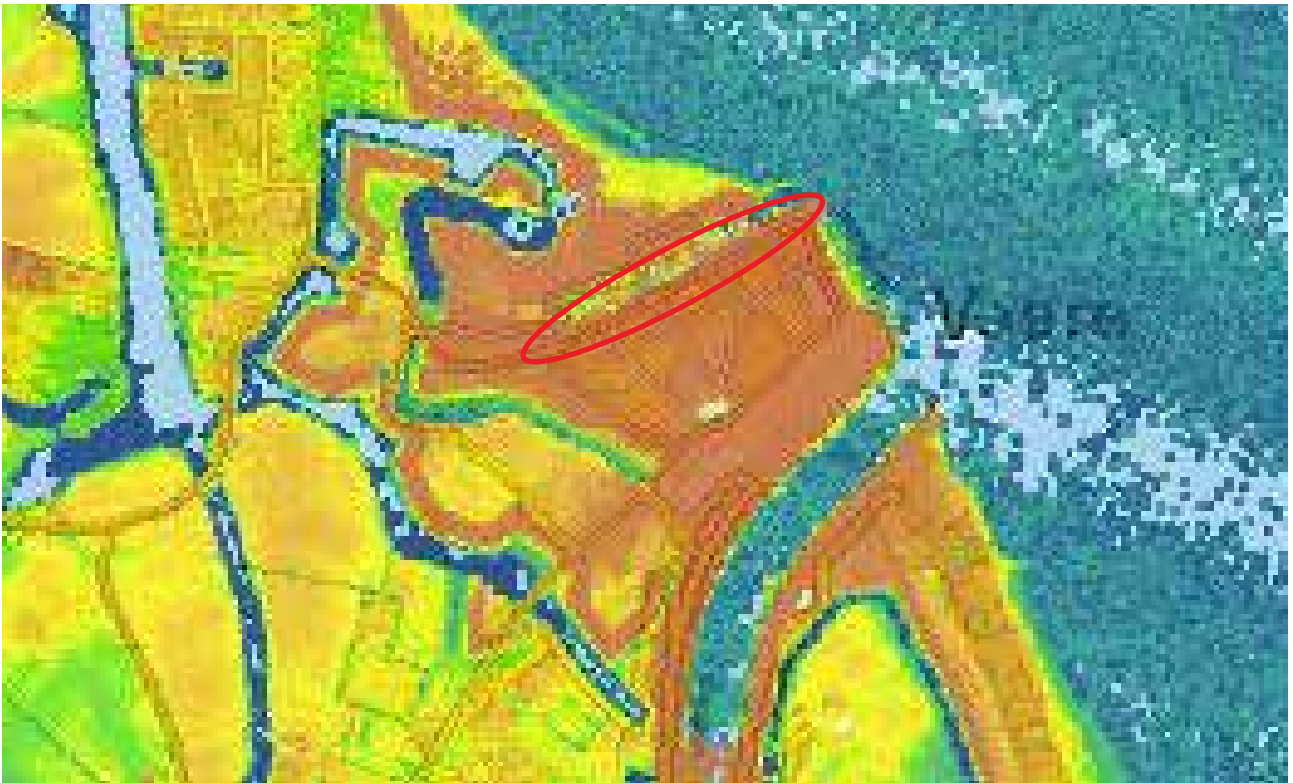

Fig. 4 Het plangebied (rood aangegeven) geprojecteerd op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). De voormalige kreek en de wallen zijn nog als een geelgroene opduiking waarneembaar. De lage gebieden zijn blauw.

Fig. 5 Het plangebied op een luchtfoto uit 2010. Het plangebied is rood aangeduid.

3. Historisch kader

3.1 Steentijden

Tot op heden is er nog weinig bekend over Steentijd-bewoning op Walcheren. Op het strand in de omgeving van Domburg werden enkele verspoelde vuursteenafslagen en –werktuigen gevonden.

De voornaamste verklaring voor het ontbreken van vondsten uit deze periode is grote diepte van de Pleistocene pakketten op Walcheren (tot circa 25 meter), waarop mogelijke steentijdbewoning kan worden gesitueerd. Enkel in het zuidelijke deel, met name rond Vlissingen, kan het Pleistocene niveau al op 4 of 5 meter worden aangetroffen en is de kans aanwezig voor het aantreffen van bewoningssporen uit de Steentijd. Er moet ook rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat getijdenwerking een deel van de Pleistocene toppen heeft geërodeerd, waardoor eventuele resten uit de Steentijd mogelijk verspoeld zijn.

3.2 Uitgestrekt veenmoeras in de Bronstijd

Uit de Bronstijd zijn evenmin vondsten bekend. Ook op de rest van Walcheren ontbreken vondsten uit deze periode. Vanaf ca. 4500 v. Chr. was in Walcheren door stijging van de zeespiegel een uitgestrekt veenmoeras aanwezig. De weinig aantrekkelijke woonomstandigheden die Walcheren hiermee in die periode te bieden had is wellicht de oorzaak van het ontbreken van bewoning in de Bronstijd.

3.3 IJzertijd- en Romeinse bewoning op de hogere delen in het veen

Vanaf de *IJzertijd* begon het veen te ontwateren en werd bewoning opnieuw mogelijk. Deze moet vooral gezocht worden op de hogere delen van het veen, in de buurt van ontwateringsgeultjes. In de onmiddellijke omgeving van Veere zijn momenteel nog geen voorbeelden van IJzertijd bewoning op het veen bekend. Op het strand van Domburg werden slechts enkele verspoelde aardewerkfragmenten uit deze periode aangetroffen.

Uit de *Romeinse Tijd* zijn meer overblijfselen bekend. Zo werden onder de duinen bij Domburg in 1647 resten van een Romeinse tempel gewijd aan Nehalennia met een 30-tal Romeinse altaren gevonden. De inheems Romeinse bewoning bevond zich op dezelfde (soort) locaties als de bewoning uit de IJzertijd. Mogelijk werd ook de oude duinzone bewoond. In de omgeving van Veere werd ter hoogte van het Veerse Bos Romeins aardewerk in combinatie met verbrand leem, houtskool en bot gevonden.

De voornaamste oorzaak voor het beperkte aantal vondsten uit de IJzertijd en Romeinse Tijd is de grote moer- en selneringsindustrie (turf- en zoutwinning) die Walcheren van de Middeleeuwen tot in de 19e eeuw gekend heeft. Hierbij zijn grote delen van het Hollandveen en de daarop aanwezige bewoningsresten door veenontginning (moernering) verstoord (Weerts2006).

Daar waar de top van het Hollandveen niet geërodeerd of verstoord is kunnen nog wel bewoningssporen aangetroffen worden. Opgravingen te Ellewoutsdijk hebben immers aangetoond dat bij intensieve moernering niet a priori mag worden uitgegaan van een totale vernietiging van oudere bewoningssporen. De Middeleeuwer bleek hier immers geen voorliefde te hebben voor 'verstoorde' veenpakketten en ontgon enkel het onverstoorde veen. Dit resulteerde in kleine 'eilandjes' met bebouwing uit de IJzertijd en Romeinse Tijd tussen de moerneringskuilen (Dijkstra2006). Bijkomend heeft onderzoek, ondermeer aan de Sportwal te Vlissingen (Silkens2008a), aangetoond dat er zich mogelijk langs de randen van de kreekruigen nog intacte veenpakketten bevinden. Het lijkt erop dat de Middeleeuwer bij het ontginnen van het veen eerst de randen van de kreek opzocht voor hij met graafwerkzaamheden begon. In de randzones, waar de erosieve werking van de kreek geen diepgaande impact heeft gehad, lijkt dus ook de invloed van de mens door deze ontginningsstrategie kleiner te zijn. Of deze handelswijze ook op de rest van Walcheren terug te vinden zijn, moet toekomstig onderzoek uitwijzen. Recent onderzoek op het trace van de nieuwe rijksweg N57 kan een nieuw licht op deze slecht bekende periode van de Walcherse geschiede-

nis werpen. Hier werden naast enkele huisplattegronden uit de IJzertijd, ook de restanten van een Romeinse dijk gevonden (fig. 6). De uitwerking is momenteel nog in volle gang, maar de uiteinde-

Fig.6 De Romeinse dijk bij Serooskerke zoals deze werd aangetroffen tijdens de opgraving van ADC eind 2007.

lijke resultaten kunnen de kijk op deze periode en de strijd van de mens tegen het water grondig veranderen.

Na de Romeinse periode was de invloed van de zee, mogelijk versterkt door de pogingen van de Romeinse bevolking het land door middel van kanalisatie te koloniseren, te groot. Grote delen van Walcheren waren door overstromingen onbewoonbaar geworden. Deze zeetransgressies vormen het Laagpakket van Walcheren.

3.4 De Vroege Middeleeuwen

De Vroeg Middeleeuwse bewoning komt vooral voor op de kreekruggen gevormd binnen het Laagpakket van Walcheren (fig. 2). Van deze bewoning zijn echter nog nauwelijks sporen bekend. Bij recent onderzoek (najaar 2007) op het trace van de nieuwe N57 werd ter hoogte van Serooskerke de eerste boerderijplattegrond buiten de Walcherse ringwalburgen uit deze vroege periode opgetekend. In de nabije omgeving van Veere konden nog geen bewoningsresten uit deze periode worden aangetoond.

Vanaf 1000 n. Chr. werden de ringwalburgen als verdedigingswerken opgeheven en bebouwd. De ringwalburg van Domburg vormt hierop een uitzondering. Door het verval van Walichrum en het verplaatsen van de economische activiteiten naar het binnenland kende de burg een snel verval. In de loop van de 10e en 11e eeuw werd de burg grotendeels overstoven met duinzand (Polderman 2003).

3.5 Van Late Middeleeuwen tot heden

Het prille begin van de stad Veere moeten we situeren ten zuiden van de huidige stad, meer bepaald het huidige gehucht Zandijk. Zandijk wordt voor het eerst in 1153 vermeld in de bronnen als 'Sandik' en was één van de oudste parochies op Walcheren. In 1282 wordt de parochie als ambacht genoemd, waar eerst de heren van Sandic en later de heren van Borselen het bewind voerden. Het kerkdorp ontwikkelde zich snel onder de bescherming van de ambachtsheren, omringd door minstens vijf 'vliedbergen' met daarop houten verdedigingsstorens. Eén van deze torenbergen groeide later uit tot het kasteel Sandenburgh (fig. 7).

De heren van Borselen richtten ondermeer een veerdienst naar Campen op, 'Campvere'. De betekenis van Campvere was, als havenplaats van Zandijk, tot ver in de 14e eeuw gering. Onder invloed van de heren van Borselen won zij steeds meer aan belang. In 1346 spreekt men van 'die veste ter Vere', wat wijst op een (aanzet tot) versterkte nederzetting. In 1348 werd Veere als parochie afgescheiden van Zandijk en al in 1355 waren stadsrechten verworven. De heren van

Fig.7 19e-eeuwse tekening van de ruïnes van kasteel Sandenburgh. Bron: Zeeuws Archief

Borselen noemden zich nu 'de heren van Veere', met het kasteel Sandenburgh als permanente verblijfplaats. Op het einde van de 15e eeuw vestigde zich ook de admiraliteit in Veere. Talrijke gebouwen, zoals het huidige stadhuis, de Campveerse toren en de uitbouw van de Grote Kerk vonden hun oorsprong in deze periode.

Onder het bewind van de heren van Veere ontwikkelde de stad zich tegen het midden van de 15e eeuw tot een zeer welvarende en machtige vissers- en handelsplaats. Vooral de handel met Schotland speelde hierbij een grote rol. Getuige van deze welvaart is de grote hoeveelheid luxegoederen die bij een archeologische opgraving '*In den Struys*', één van de Schotse Huizen op de Kaai, in een beerput werd aangetroffen (Vreenegoor1996). De Heren van Veere hadden in die tijd ongeveer de volledige Walcherse kust in bezit. Met de dood van de laatste Heer van Veere uit het Huis van Bourgondië werd het verval van kasteel Sandenburgh ingezet. In 1572-1574 werd het grotendeels gesloopt voor de bouw van de vestingswerken rond de stad.

Toch bleef Veere zijn rol als handelsstad vervullen. In 1598 legde de Veerse Compagnie mede de basis voor de latere Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) (fig. 8). Ook had Veere een aandeel in de Noordsche Compagnie, die zich focuste op de walvisvaart. Het walviskaakbeen aan de Campveerse toren getuigt nog van deze

handel.

In de loop van de 18e eeuw ontsnapte ook Veere niet aan de algemene economische malaise en met de komst van de Fransen veranderde het uitzicht van de stad grondig. Veel gebouwen werden gesloopt en rondom de stad werden enorme vestingwerken aangelegd met grachten en bastions. Het bevolkingsaantal liep tussen 1810 en 1879 met twee derde terug.

In 1861 werd de stad opgeheven als vesting en de wallen, poorten en bruggen werden afgebroken en een groot deel van de grachten gedempt. Voor de aanleg van het Kanaal door Walcheren werden de zuidelijke en oostelijke bastions afgegraven.

De laatste vijftig jaar werd een halt toegeroepen aan de teloorgang Veere en is men begonnen met een systematisch herstel van de overgebleven vestingwerken en bescherming en restauratie van de stedelijke monumenten (Polderman1996; Vreenegoor1996, pp. 13-19).

Fig. 8 Kopergravure uit het midden van de 17e eeuw met een zicht op Veere vanaf de zee.
Bron: Zeeuws Archief

4. Archeologie en specifieke verwachting

4.1 Onderzoeksgeschiedenis

Op het terrein werden in het verleden nog geen archeologische onderzoeken uitgevoerd. Wel stelde de WAD in 2008 een verwachtings- en beleidsadvieskaart op voor de kern van Veere (Silkens2008).

4.2 Bekende archeologische en historische waarden

De resten van het kasteel Sandenburgh werden in het verleden meermaals opgemerkt en vormden een mooi kader voor artistieke plaatjes (fig. 7). In 1955 vond een uitvoerige opgraving plaats van de resten door de toenmalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Hierbij werden een groot deel van de funderingen en de gracht opgetekend. Ook wordt melding gemaakt van een waterput (WNG 19787). Het terrein waar de burcht zich bevond, is intussen beschermd als monument van zeer hoge archeologische waarde (AMK 2355). De Middeleeuwse kern van Veere (AMK 13418) en het oude Sandijk zijn aangeduid als monumenten van hoge archeologische waarde (AMK 13419).

In de historische kern van Veere zijn in het verleden talrijke waarnemingen gedaan en is er op verschillende locaties archeologisch

Fig. 9 Kaart van Visser-Roman, ca. 1680. Het plangebied is rood omkaderd. Bron: Zeeuws Archief

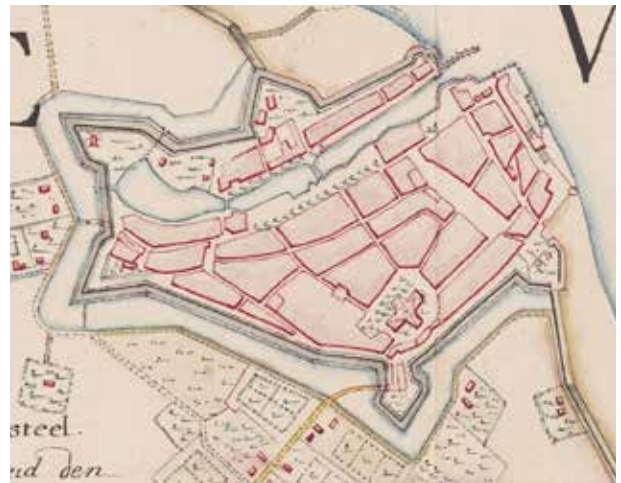

Fig. 10 Kaart van Hattinga, circa 1750. Het plangebied is rood omkaderd. Bron: Zeeuws Archief

onderzoek uitgevoerd (fig.12). In de Warwijksestraat werden muurresten van het 16e-eeuwse gasthuis opgemerkt (WNG 19913) en in 1980 werden funderingen van het voormalige Arsenaal gedocumenteerd (WNG 19946). Aan de Wijngaardstraat 19 werd laat middeleeuwse bebouwing aangetroffen (WNG 20000) en aan de Grote Kerk een pelgrimsinsigne (WNG 20976). In 1990 werd tijdens een archeologisch booronderzoek aan de noordzijde van de haven, ter hoogte van restaurant d'Ouwe Werf, een laag bouwafval aangetroffen. Hierin werden 20 gave polychrome wandtegels aangetroffen, te dateren rond 1640 (Polderman1992). Bij renovatiewerken aan 'De Struys', een van de Schotse huizen aan de Kaai, werd een complete beerput opgegraven met zeer rijke inhoud. Het vondstmateriaal dateert uit de periode 1425-1500 en bevat ondermeer aardewerk, glas, textiel, hout, etc... (WNG 236170) (Vreenegoor1996).

Op het Oranjeplein werden in 2001 proefsleuven gegraven waarbij meerdere gebouwresten uit de 14e/15e eeuw en de 16e tot 19e eeuw werden opgetekend en een grote hoeveelheid aardewerk en metaal (OMG 2179/WNG 59495) (Tichelman 2001). Aan de Valeriusschool werd tijdens een archeologische begeleiding de aanwezigheid van goed geconserveerde archeologische resten uit de 16e-19e eeuw teruggevonden, waaronder twee tonnen, muur- en vloerrestanten en een grote hoeveelheid aardewerk, metaal en glas (OMG 2210/WNG 44543/50176). Aan de Kaai 69

werd een inventariserend booronderzoek (OMG 4738) uitgevoerd, in 2003 gevolgd door een korte opgraving op hetzelfde perceel (OMG 4904). Aan de Veerseweg/Kanaalweg werd tijdens de begeleiding van een nieuwe rioolaanleg en de aanleg van een proefsleuf muurwerk aangetroffen dat mogelijk te koppelen was aan de 16e-eeuwse omwalling rond de stad en een houten tonput (OMG 5968).

In 2004 werd een archeologisch booronderzoek aan de Kapellestraat 9 uitgevoerd (OMG 7725). Een gang die werd aangetroffen tijdens een archeologische begeleiding aan de Oudestraat kon over een lengte van 18m in situ bewaard blijven. Op het oude kerkhof rond de kerk werden een aantal skeletten gevonden. Ook werd een

grote hoeveelheid metaalvondsten aangetroffen, waaronder tien loodtinnen broches en een pelgrimsinsigne uit late 13e-vroege 14e eeuw (OMG 7830/WNG 53973/57765/). Ten zuiden van de Veerseweg, bij de Kanaalweg, werden twee laat middeleeuwse munten gevonden tijdens rioolwerkzaamheden (WNG 408188). Aan de Zanddijksepoort werden eveneens bij werken aan de riolering resten van het 18e-eeuwse bruggehoofd bij de voormalige Zanddijksepoort gevonden (WNG 405696).

Archeologisch bureauonderzoek aan het Smidspad en de Oude Bosweg 3 leverde geen aanwijzingen op voor archeologische resten (OMG 19880 & OMG 27888).

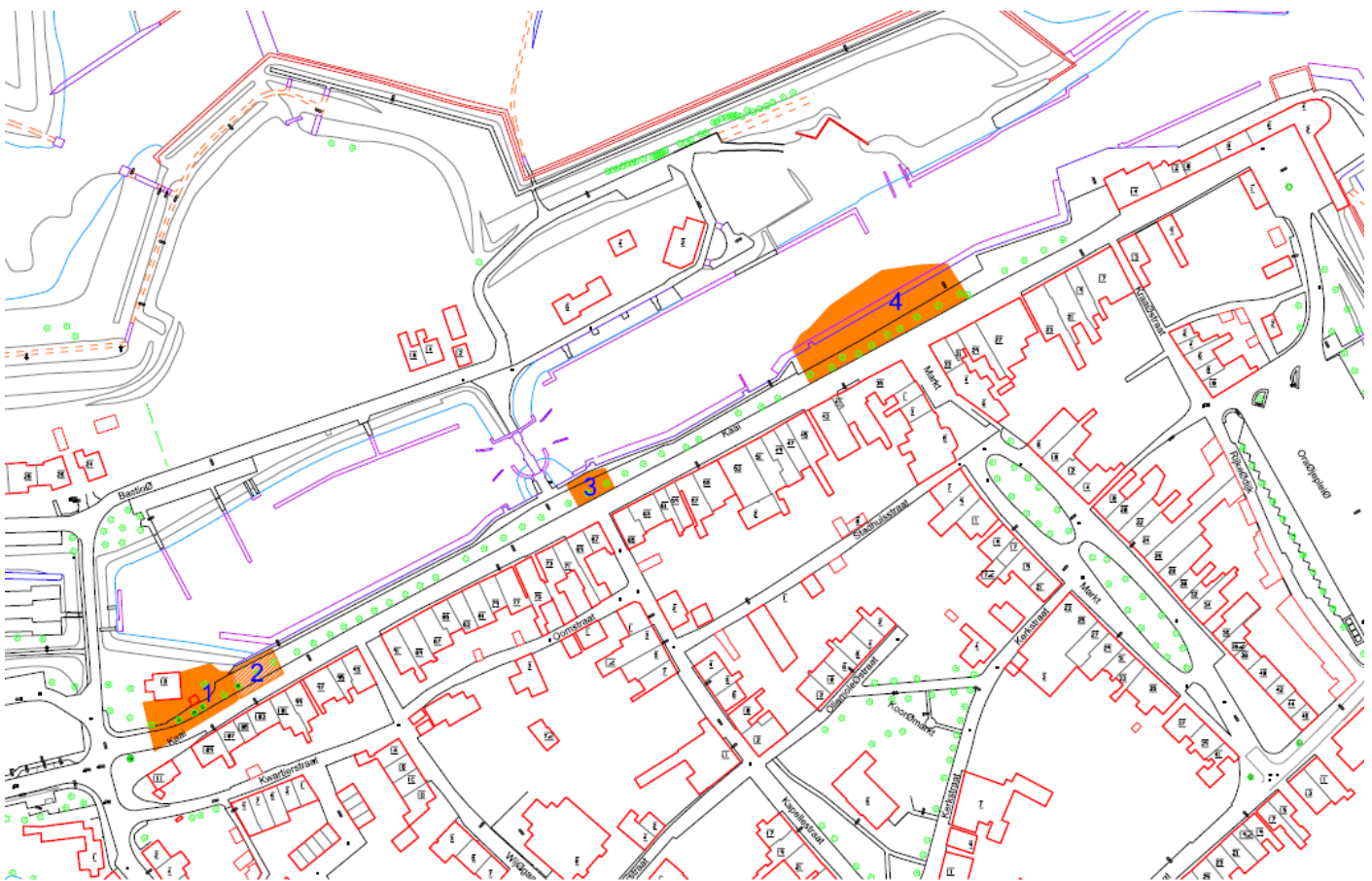

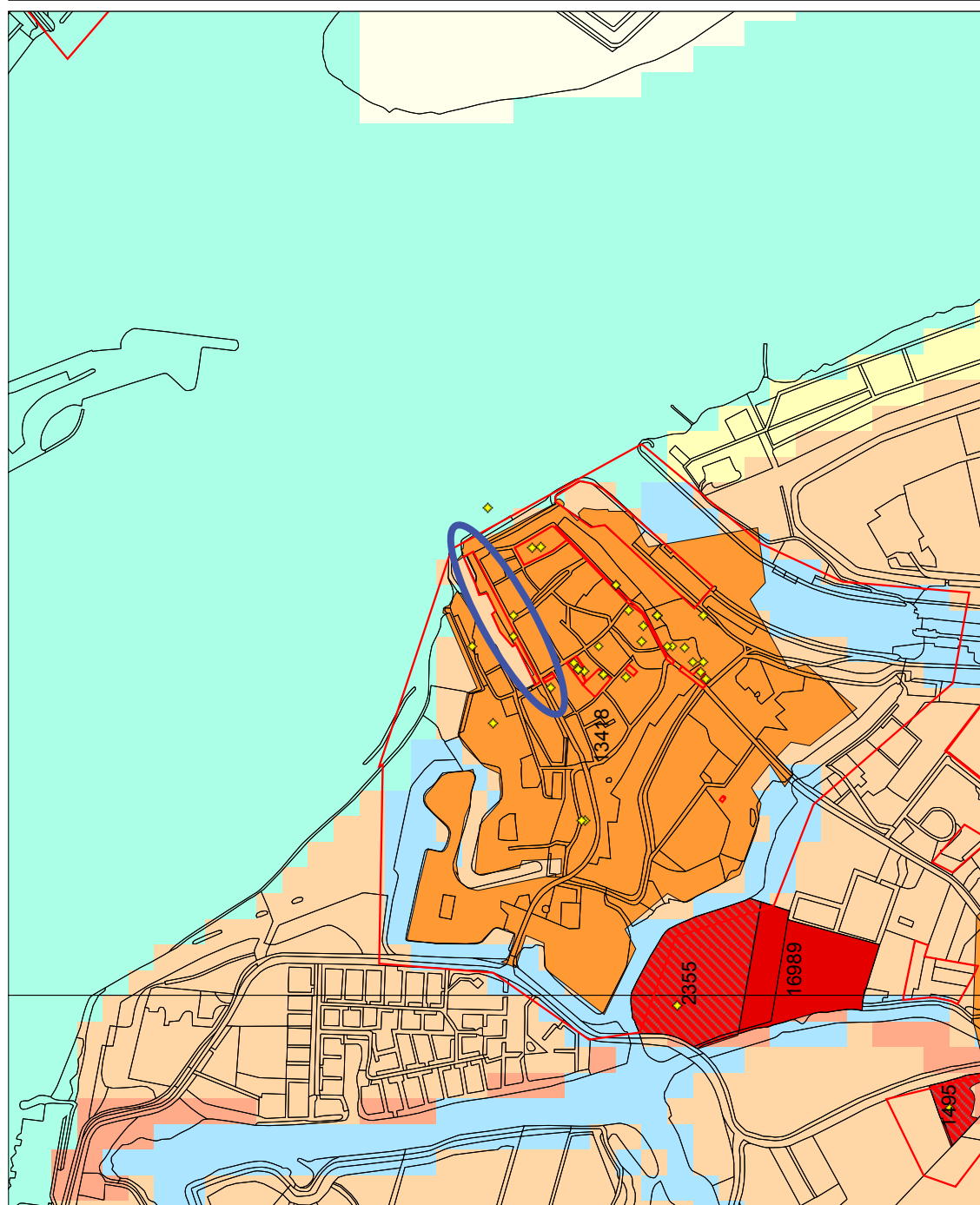
Fig. 11 Overzichtskartaal van het plangebied met de archeologische verwachting. De archeologisch interessante zones zijn oranje aangeduid en genummerd van 1 tot 4.

VEVE_014_002 Veerse Kaai

ARCHIS-gegevens

36917 / 397984

17-02-2014
Walcherse Archeologische Dienst

34585 / 396079

Fig. 12 Veere met gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland. Het plangebied is blauw omcirkeld. Bron: ARCHIS II, bewerking WAD.

4.3 Specifieke verwachting plangebied

Zoals is te verwachten, behoort de haven en de Kaai van Veere tot de oudste delen van de stad Veere. Maar een kaai is ook maar een kaai; een stevige constructie om erosie door water tegen te gaan en het aanleggen van schepen en het lossen en laden ervan mogelijk te maken. Archeologisch gezien zijn hiervan weinig informatie dragende resten te verwachten: enkele constructieonderdelen en vooral veel opgehoogd zand en klei.

Maar de brede Kaai van Veere heeft in haar geschiedenis naar alle waarschijnlijkheid transformaties ondergaan en heeft ook op verschillende plekken bebouwing gekend die nu is verdwenen.

Hieronder worden de verschillende verwachtingen per deelgebied nader beschreven. In een verwachtingskaart worden de verschillende verwachtingsgebieden aangegeven. (fig. 11). Maar ook voor de gehele lengte van de Kaai geldt een tweeledige archeologische verwachting.

De geplande graafwerkzaamheden voor de fundering van de nieuwe bestrating zal niet zeer diep gaan. Toch is de kans zeer groot dat de bovenkant van kadeconstructies en funderingen hierbij bloot komt te liggen. Dit geeft de archeologen de kans om deze nader te bestuderen en in te meten.

Gehele plangebied langs de kademuur

Achter de huidige stenen kademuur kunnen resten aanwezig zijn van voornamelijk houten kadeconstructies die terug kunnen voeren tot de Middeleeuwen. Opgravingen in Vlissingen (Spuistraat) en Middelburg (Kousteensedijk) hebben dit aangetoond. Oudere kadeconstructie bevatten informatie over de ontwikkeling van de haven van de stad. Als voor de werken alleen de bestrating en haar fundering worden verwijderd, dan is de kans klein dat van oudere kadeconstructies resten worden aangesneden, vooral van houten constructies. Hout blijft alleen onder water en dicht afdekkende klei eeuwenlang goed bewaard. Houten resten boven de huidige grondwaterspiegel zijn slecht of niet bewaard. Maar al vaker op Walcheren zijn we hierin verrast. Uit een projectie van de huidige topografie op de kaart van Veere, gemaakt door Jacob van

Deventer in 1550, ontstaat de indruk dat de haven in de Middeleeuwen deels een stuk smaller was en dat met name de zuidelijke kade naar achteren is verschoven. In dat geval zouden op delen van de Kaai resten van eerdere kades verdwenen zijn.

Gehele plangebied langs de gevellijn

Direct voor de huizen langs de kaai kunnen in de ondergrond (resten van) kelders, waterputten, regenwaterbakken of beerbakken aanwezig zijn. Opgravingen in Vlissingen en Middelburg leren dat in 16e en 17e eeuw dit soort constructies in de ondergrond voor de huizen werden gebouwd. De putten en bakken bevatten in de regel vondsten die ons inzicht geven in de status en eetgewoonten van de bewoners van de huizen in het verleden.

Verwachtingsgebied 1 (fig. 11)

In dit verwachtingsgebied aan het zuidwesteinde van de Kaai zijn in de ondergrond resten te verwachten van huizen die hier vanaf de Middeleeuwen hebben gestaan. Op de kaart uit 1550 van Veere gemaakt door Jacob van Deventer is hier bebouwing aangegeven. (Fig 13.)

Op verschillende kaarten die in de loop der eeuwen van het stadje zijn gemaakt, zijn ook steeds ter hoogte van dit verwachtingsgebied 1 huizen aangeduid. Op een kaart van Vesting Veere uit 1811 zijn op deze plaats de grote panden in iets meer detail weergegeven. Ook op de kadastrale

Fig. 13 Uitsnede kaart van Veere uit 1550 Jacob van Deventer
Bron: Zeeuws Archief

Fig. 14 De kadastrale minuut uit 1832 van Veere (www.watwaswaar.nl)

Fig. 15 Kaart van Veere uit ca. 1610 door Guiccardini (overgenomen uit Polderman en Blom)

Fig. 16 Uitsnede kaart van Veere uit 1550 Jacob van Deventer Bron: Zeeuws Archief

minuut van 1832 zijn duidelijk drie grotere panden ingetekend. (fig. 16) Kaarten uit de tweede helft van de 19e eeuw geven op deze plaats ook nog bebouwing weer. (Wanneer de panden precies gesloopt zijn, moet nog verder uitgezocht.)

Van de panden kunnen in de ondergrond funderingen en kelders verwacht worden. Ook kunnen bij deze panden behorende waterputten, regenwaterbakken en beerbakken aanwezig zijn. De inhoud van deze bakken levert, zoals hierboven al gemeld, vaak interessante informatie op de bewoners of gebruikers van de panden. Ook in de tuinen of werkplaatsen achter de panden kunnen structuren helderheid verschaffen over gebruik van de panden.

Verwachtingsgebied 2 (fig. 11)

Er zijn minstens twee kaarten van de stad Veere die doen vermoeden dat in tijden het huizenblok van deelgebied 1 aan het zuidwesteinde van de Kaai zich verder naar het noordoosten heeft uitgestrekt. Dat zijn de kaart van Veere in

ongeveer 1610 gemaakt door Guiccardini en de eerder genoemde kaart van de vesting Veere uit 1811. (fig. 15 en 16) In een vergelijking tussen beide kaarten is er een duidelijk verschil in de lay-out van de bebouwing in het bewuste gebied. Op de eerste kaart lijkt de weergave van de kleinere bebouwing binnen de vesting vrij schematisch en daarmee minder betrouwbaar. (Oranje pijl in fig. 15).

Op de tweede kaart is ten oosten van verwachtingsgebied 1 nog een langgerekt gebouw direct aan de kade ingetekend. (Oranje pijl in fig. 16). Op de kadastrale minuut van twee decennia later ontbreekt deze bebouwing weer. Omdat er wat onduidelijkheid heerst over voormalige bebouwing in verwachtingsgebied 2 is dit gebied gearceerd in figuur 11.

Verwachtingsgebied 3 (fig. 11)

Tegenover het uiteinde van de Kapellestraat, direct aan de kade van de Kaai, heeft een kapel gestaan. Deze was aan Sint Paulus gewijd en werd

Kijckgau genoemd, omdat vanuit het punt van de kapel de in- en uitvarende schepen goed gezien konden worden gehouden. Jacob van Deventer tekent in (ca.) 1550 op zijn kaart van Veere op deze plaats nog een gebouwtje (fig. 16). De kapel is in 1551 afgebroken. Funderingen van de kapel zijn in 1719 vrij gelegd en ingetekend. (Fig. 18) In 1994 is bij werkzaamheden bij de brug nog een kapiteeltje gevonden dat van de kapel afkomstig kan zijn.

De funderingen van de kapel zullen nog in de ondergrond aanwezig zijn. De kans is groot dat bij de geplande herinrichting deze opnieuw hun kop op zullen steken. Het zal een goede kans zijn om de locatie van de verdwenen kapel precies in te meten en verdere informatie over de bouw en de inrichting van de kapel te verkrijgen.

Verwachtingsgebied 4 (fig. 11)

Met haar achterkant aan de kade heeft tegenover het uiteinde van de Markt een groot huizenblok gestaan. Dit blok staat ingetekend op de kaart gemaakt door Jacob van Deventer (blauwe pijl op fig. 17) en is vervolgens op de verschillende kaarten ook duidelijk terug te vinden met een vrij gedetailleerde weergave op de kaart uit 1811 (blauwe pijl op fig. 15 en 16). In tegenstelling tot de bebouwing in verwachtingsgebied 1 is die van verwachtingsgebied 4 niet meer op de kadastrale minuut uit 1832 ingemeten. (Blauwe pijl op afb. 14.) De bebouwing zal dus in de jaren tussen 1811 en 1832 gesloopt zijn, in de tijd dat het stadje moest bekomen van de Franse bezetting. Op de kadastrale minuut van 1832 zijn wel nog perceelnummers geschreven op de plaats waar de voormalige panden hebben gestaan. Dit geeft aan dat de sloop niet lang voor het maken van de

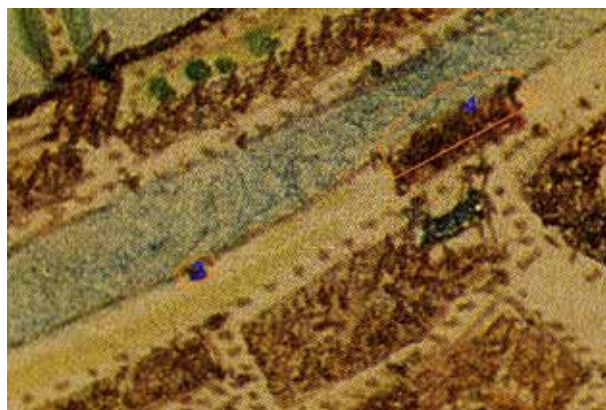

Fig. 17 Uitsnede kaart van Veere uit 1550 Jacob van Deventer
Bron: Zeeuws Archief

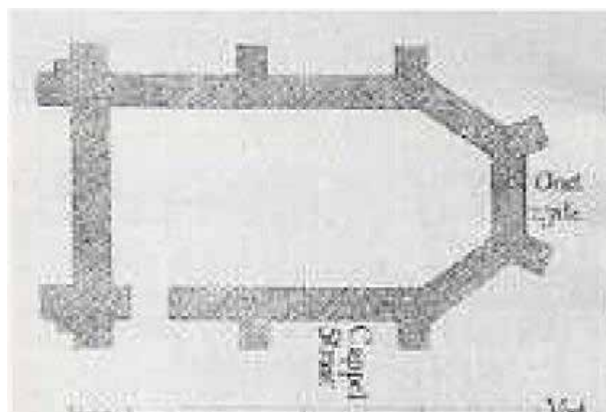

Fig. 18 Plattegrond getekend in 1791 van de funderingen van de kapel Kijckgau (uit Polderman en Blom)

kaart is gebeurd.

Van de panden kunnen in de ondergrond funderingen en kelders verwacht worden. Ook kunnen bij deze panden behorende waterputten, regenwaterbakken en beerbakken aanwezig zijn. De inhoud van deze bakken levert, zoals hierboven al gemeld, vaak interessante informatie op de bewoners of gebruikers van de panden. Ook in de werkplaatsen achter de panden kunnen structuren helderheid verschaffen over het gebruik van de panden.

5. Onderzoeksvragen en aanbevelingen

5.1 Inleiding

Het bureauonderzoek heeft aangetoond dat er ter hoogte van de Veerse kaai diverse interessante archeologische resten in de bodem verwacht kunnen worden. Om deze op een degelijke manier te kunnen documenteren worden hieronder een aantal onderzoeksvragen geformuleerd als richtlijn tijdens het veldwerk. Ook worden een aantal suggestie gedaan op welke wijze dit kan gebeuren.

aangesneden worden. De belangrijkste onderzoeksvragen hier zijn:

- Wat is de aard van de bebouwing, het voormalige gebruik ervan en is er een fasering aan te geven.

- Kan er iets gezegd worden over de sociale status, werk- en leefgewoonten van de voormalige bewoners en/of gebruikers?

5.2 Onderzoeksvragen en methodes

Gehele plangebied langs de kademuur

- Zijn er verschillende fasen te herkennen in de kadewerken? Wat is de datering hiervan?

Bij het voorkomen van oudere kadeconstructie is de vraag uit welke periode deze stammen. Het is dan ook wenselijk om van houten constructieonderdelen een minimum van vijf monsters te zagen voor dendrochronologische dateringen, als de mate van conservering en de houtsoort dit mogelijk maken. Hierdoor kunnen uitspraken gedaan worden over de ouderdom van verschillende kadefasen van de haven.

Hoe zijn de kadewerken opgebouwd doorheen de tijd?

Voor de studie van de technische opbouw van de kadewerken moeten deze omzichtig schoon gemaakt, gefotografeerd, beschreven en ingemeten worden.

Gehele plangebied langs de huidige gevellijn, onderzoeksgebieden 1, 2, 3 en 4

De kans is groot dat bij de graafwerkzaamheden voor de herinrichting van de Kaai de bovenkant van funderingen en kelders van gebouwen, van waterputten, regenwaterbakken en beerbakken

Het documenteren van deze structuren (funderingen, putten, bakken en andere structuren) moet omzichtig gebeuren en geschiedt best als volgt: 'schoon' graven, fotograferen, beschrijven en inmeten. Verder worden de resten met rust gelaten. Het gaat voornamelijk om de documentatie van de bovenzijde van de optredende structuren, omdat ook de verdere, niet dieper gaande werkzaamheden voor de herinrichting geen bedreiging vormen voor de resten.

Soms treden nog intacte regenwaterbakken (later hergebruikt als beerbakken) en beerbakken met (deels) intact afdekkend gewelf op. Ervaring leert dat bij verschillende van deze bakken om constructie- technische redenen het gewelf moet worden opengebroken en de inhoud vervangen moet worden om verzakkingen van de nieuwe bestrating in de toekomst te voorkomen.

De inhoud van de putten en bakken bevat mogelijk interessante archeologische informatie in de vorm van vondsten en botanische resten. Deze moeten verzameld en bemonsterd worden. De uitwerking ervan kan, bij grote hoeveelheden, een fikse kostenpost opleveren. Het is daarom aan te raden om te kijken in hoeverre de putten en bakken inclusief inhoud in situ (dus verder ongeroerd) met rust kunnen worden gelaten. Als hiervoor wordt gekozen, dan moet in het bestek rekening worden gehouden met de bescherming van deze structuren tegen schatgraverij in de avond- en nachturen en in het weekend. Afdekken met een stalen rijplaat is erg efficiënt gebleken. De aannemer zal deze voor handen moeten hebben en op aanwijzing van ons op bepaalde plaatsen

kunnen plaatsen.

Een selectie van de putten en bakken zal waarschijnlijk toch leeg gegraven moeten worden. Ervaring in Vlissingen en Middelburg leert dat de vulling dermate waterig en slap is, dat vervanging door zand onontkoombaar is om latere verzakkingen van het wegdek te voorkomen. In dat geval moet de inhoud van deze putten en bakken archeologisch verzameld en onderzocht worden.

Voormalige kelders zijn in de regel gevuld met puin. Het advies is deze verder ongeroerd te laten en verder op te vullen met zand, tenzij constructieredenen dit onmogelijk maken.

5.3 Conclusies en aanbevelingen

Gezien de relatief hoge archeologische verwachting binnen het plangebied en de relatief grote kans dat archeologische resten bij de graafwerkzaamheden ten behoeve van de herinrichting van de Kaai zullen worden vrijgelegd zullen deze werken gepaard moeten gaan met een archeologisch onderzoek opgetuigd volgens de bestaande regelgeving. Het onderzoek zal zijn in de vorm van een archeologische begeleiding. De WAD zal, als gemeentelijke dienst, de voorbereiding, het historisch bureauonderzoek, het opstellen van een programma van eisen, het veldwerk, de uitwerking en de rapportage uitvoeren.

Literatuur

- BENNEMA J. & VAN DER MEER K., 1952. *De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren*. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen.
- DE KRAKER A.M.J. & BORGER G.J. (red.), 2007. *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, vol. 8, Amsterdam.
- DE KRUIJF, T., BAALBERGEN, J., VAN DIJK, P.J.J., DE GROOT, S.J., VAN HOOFF, J.P.C.M, VAN DER PEET, A.J. en H.J. VAN WELSEN (eds.), 2004. *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*. Zeeland. Utrecht.
- FAGEL P., 1983. *Zeven eeuwen Veere*. Middelburg.
- HENDERIKX P., 1996. De stad. Ontstaan en ontwikkeling van Veere tot ca. 1400. In: VREENEGOOR, E. & KUIPER J.J.B. (red.). *Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van huis 'In den Struys'*. Amersfoort/Middelburg, pp. 13-19.
- KOEMAN, C. en VISSER J.C., 1992. De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.3., 2013. Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.
- LEENDERS K.A.H.W., 2007. Het Middeleeuwse zoutwinningsproces. In: DE KRAKER A.M.J. & BORGER G.J. (red.), 2007. *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, vol. 8, Amsterdam, pp. 113-129.
- MULDER F.J., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.
- POLDERMAN, T. & BLOM P., 1996. *Veere. Van vissersbuurt tot vestingstad*. Goes.
- TICHELMAN G., C. Nooijen, L. Beurden en A. Veenhof. 2001. Een Aanvullend archeologisch onderzoek op het Oranjeplein te Veere. ADC-rapport. Bunschoten.
- Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000
- VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. *Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren*. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.
- VOS, P.C. & R.M. VAN HEERINGEN, 1997. Holocene geology and occupation history of the Province of Zeeland (SW Netherlands). In: FISHER M.M. (ed.). *Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Nr. 59. Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*. Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Haarlem.
- VREENEGOOR E., J.J.B. KUIPERS (ed.), 1996. *Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van huis in den Struys*. Abcoude, 111p.
- WEERTS H, CLEVERINGA P, WESTERHOFF W. & VOS P., 2006. *Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais*. In Archeobrief. Methoden en Technieken, pp. 28-34.

